

ਅਕਬਰ ਦੀ ਰਾਜਪੂਤ ਨੀਤੀ ਦਾ ਅਧਿਐਨ

Amit Kumar Singh

*Assistant Professor, PG Department of History, Dev Samaj College for Women,
Ferozepur, Punjab, India.*

Tania

Student, BA, 1st Year Dev Samaj College for Women, Ferozepur City, Punjab, India.

ਸਾਰਅੰਸ਼

ਮੁਗਲ ਸਮਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਭਾਵੇਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਾਬਰ 1526-1530 ਈ: ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ ਪਰ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਕਬਰ 1556-1605 ਨੇ ਮੁਗਲ ਸਮਰਾਜ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਦਿੱਤੀ। ਅਕਬਰ ਨੇ ਬੈਰਾਮ ਖਾਂ ਵਰਗੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਰਾਜ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਕੁਚਲਿਆ ਅਤੇ ਉੱਤਰੀ ਤੇ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਦੇ ਮੁਗਲ ਸਮਰਾਜ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ। ਅਕਬਰ ਬੜਾ ਨੀਤੀਵਾਨ ਸੀ। ਉਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਰਾਜਪੂਤ ਸੈਨਾਵਾਂ ਦੇ ਪੂਰੇ ਸਹਿਯੋਗ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੁਗਲ ਸਮਰਾਜ ਕਦੇ ਵੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਪਿੱਛਲੇ ਸਾਢੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀ ਹਮਦਰਦੀ ਤੋਂ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਇਕ ਸੁਦਿੱਤ ਮੁਗਲ ਰਾਜ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਅਸੰਭਵ ਸੀ। ਅਕਬਰ ਨੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਵੇਖਿਆ ਜਾਵੇਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸੰਬੰਧ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸਨ। ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ ਰਾਜਪੂਤ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੁਗਲਾਂ ਨਾਲ ਡੱਟ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਮੁਗਲ ਸਮਰਾਜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਏ। ਤੀਸਰੇ ਅਜਿਹੇ ਵੀ ਰਾਜਪੂਤ ਸਨ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਮੁਗਲਾਂ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਕਿਸੇ ਨੇ ਅਕਬਰ ਦੀ ਅਧੀਨਤਾ ਨਹੀਂ ਮੰਨੀ ਸੀ ਤੇ ਅਸਹਿ ਕਸ਼ਟ ਤੇ ਕਠਨਾਇਆ ਸਹਾਰਦੇ ਹੋਏ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਟਾਕਰਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਇਹ ਪੇਪਰ ਲਿਖਣ ਦਾ ਮਕਸਦ ਅਕਬਰ ਦੀ ਰਾਜਪੂਤ ਨੀਤੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਹੈ।

EARLY LIFE OF AKBAR THE GREAT

ਜਲਾਲੂਦੀਨ ਮੁਹੰਮਦ ਅਕਬਰ

ਜਨਮ-ਅਕਬਰ 1556 ਈ: ਤੋਂ 1605 ਈ: ਦਾ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਮੁਗਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੀ। ਅਕਬਰ ਦੇ ਅਧੀਨ ਮੁਗਲ ਸਾਮਰਾਜ ਦਾ ਹਰੇਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ। ਅਕਬਰ ਦਾ ਜਨਮ ਉਸ ਸਮੇਂ ਹੋਇਆ ਜਦੋਂ ਉਸਦਾ ਪਿਤਾ ਜੀ ਹੁਮਾਯੂੰ ਨੂੰ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨੇ ਘੇਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਸ ਕੋਲ ਕੋਈ ਵੀ ਰਾਜ ਨਹੀਂ ਸੀ। 15 ਅਕਤੂਬਰ 1542 ਈ: ਨੂੰ ਅਕਬਰ ਦਾ ਜਨਮ ਅਮਰਕੋਟ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਅਕਬਰ ਦੀ ਮਾਂ ਦਾ ਨਾਂ ਹਮੀਕਾ ਬਾਲੇ ਬੈਰਾਮ ਸੀ। ਜੇ ਇੱਕ ਧਾਰਮਿਕ ਪ੍ਰਵਿੱਤੀ ਵਾਲੀ ਇਸਤਰੀ ਸੀ। ਪਿਤਾ ਹੁਮਾਯੂੰ ਨੂੰ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਣ ਤੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਰੁਪਏ ਲੁਟਾ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਅਕਬਰ ਦੇ ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਥੋੜੀ ਜਿਹੀ ਕਸਤੂਰੀ ਸੀ ਤੇ ਹੁਮਾਯੂੰ ਨੇ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਵੰਡ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਇੱਛਾਂ ਕੀ ਉਸਦਾ ਪੁੱਤਰ ਕਸਤੂਰੀ ਦੀ ਸੁੰਗਧ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਫੈਲ ਜਾਏਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁਮਾਯੂੰ ਦੀ ਇਹ ਇੱਛਾਂ ਪੂਰੀ ਹੋਈ। ਹੁਮਾਯੂੰ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸ਼ੌਕ ਸੀ। ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਪੁੱਤਰ ਉਚੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੇ। ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੁਮਾਯੂੰ ਨੇ ਅਕਬਰ ਦੀ ਉਚੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖ਼ਾਸ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤੇ। ਪਰ ਅਕਬਰ ਨੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਖ਼ਾਸ ਰੁਚੀ ਨਾ ਦਿਖਾਈ। ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਲਗਣ ਦੀ ਥਾਂ ਤੇ ਘੋੜਸਵਾਰੀ ਤੇ ਸ਼ਾਸਤਰ ਚਲਾਉਣ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਅਕਬਰ ਨੇ ਕੋਈ ਪੜ੍ਹਾਈ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਅਨਪੜ੍ਹ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਜਨਵਰੀ 1556 ਈ: ਵਿੱਚ ਹੁਮਾਯੂੰ ਦੀ ਦਿੱਲੀ ਵਿੱਚ ਘਰ ਦੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੀਆਂ ਪੌੜੀਆਂ 'ਚ' ਡਿੱਗਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਅਕਬਰ ਦੀ ਉਮਰ ਛੋਟੀ ਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਮੁਗਲ ਸਾਮਰਾਜ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਣ ਯੋਗੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਿਸ ਕਾਰਣ ਬੈਰਾਮ ਖਾਂ ਜੋ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੁਮਾਯੂੰ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸਯੋਗ ਸੀ ਨੂੰ ਅਕਬਰ ਦਾ ਸਰਪ੍ਰਸਤ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਬੈਰਾਮ ਖਾਂ ਨੂੰ 1556-1560 ਈ: ਤੱਕ ਮੁਗਲ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਵਾਗਡੋਰ ਸੰਭਾਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਬੈਰਾਮ ਖਾਂ ਨੇ ਪਾਨੀਪਤ ਦੀ ਦੂਜੀ ਲੜਾਈ (1556 ਈ:) ਵੀ ਕੀਤੀ।

14 ਫਰਵਰੀ 1556 ਈ: ਕਲਾਨੋਰ ਵਿਖੇ ਰਾਜ ਤਿਲਕ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਮੁਗ਼ਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 1556 ਈ: ਤੋਂ ਅਕਬਰ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਜੋਂ ਰਾਜ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। 1556-1560 ਈ: ਤੱਕ ਰਾਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਅਸਲੀ ਸ਼ਕਤੀ ਬੈਰਮ ਖਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸੀ। ਅਕਬਰ ਇੱਕ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦੀ ਸ਼ਾਸਕ ਸੀ ਉਸ ਅੰਦਰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਜਿੱਤਣ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਸਮਰਾਜ ਨੂੰ ਸਦਾ ਹੀ ਜਿੱਤ ਲਈ ਤਿਆਰ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਗੁਆਂਢੀ ਸ਼ਾਸਕ ਉਸਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹਥਿਆਰ ਚੁੱਕ ਲਏਗਾ। ਆਪਣੀਆਂ ਸਾਮਰਾਜਵਾਦੀ ਜਿੱਤਾਂ ਲਈ ਅਕਬਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਾਰੇ ਆਕਾਸ਼ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਜਿੱਤਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ, ਪੱਛਮੀ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਦੱਖਣੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ ਜਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਮੁਗ਼ਲ ਸਮਰਾਜ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਬੈਠਾ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਸਨੇ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਿੱਤ ਲਿਆ ਤੇ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਜੋਂ ਜਾਣਨ ਲੱਗਾ। ਅਕਬਰ ਨੂੰ ਨਸਤਾਲਿਕ ਲਿਪੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਦ ਸੀ। ਇਹ ਫਾਰਸੀ ਦੀਆਂ ਅੱਠ ਲਿੱਪੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਲਿੱਪੀ ਸੀ। ਅਕਬਰ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਨਸਤਾਲਿਕ ਲਿੱਪੀ ਲਿੱਖਣ ਵਾਲਾ ਮੁਹੰਮਦ ਹੁਸੈਨ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲੇਖਕ ਸੀ। ਅਕਬਰ ਨੇ ਰਮਾਇਣ, ਬਾਬਰਨਾਮਾ ਅਤੇ ਰਾਜਤੰਗਣੀ, ਪੰਚਤੰਤਰ ਤੇ ਅਰਥਵੇਦ ਗ੍ਰੰਥ ਨੂੰ ਵੀ ਫਾਰਸੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕਰਵਾਇਆ।

ਅਕਬਰਨਾਮਾ ਅਬੁਲ ਫ਼ਜ਼ਲ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਕਬਰ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਤੈਮੂਰ ਵੰਸ਼, ਬਾਬਰ ਤੇ ਹੁਮਾਯੂੰ ਦਾ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਅਕਬਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮਰਾਜ ਵਿੱਚ ਬੁਲੰਦ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਗੁਜਰਾਤ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ। ਬੁਲੰਦ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਮਹਾਨ ਜਾਂ ਉੱਚਾ। ਇਸ ਦੀ ਲੰਬਾਈ 54 ਮੀਟਰ ਹੈ। ਇਸਨੂੰ **GATE OF MAGNIFIENCE** ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੁਲੰਦ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਫਾਰਸੀ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਅਕਬਰ ਦੀ ਰਾਜਪੂਤ ਨੀਤੀ

ਰਾਜਪੂਤ ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੀ ਇੱਕ ਬਹਾਦਰ ਜਾਤੀ ਸੀ। ਸਮਰਾਟ ਅਕਬਰ ਨੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਮਿੱਤਰਤਾ ਦੀ ਨੀਤੀ ਅਪਣਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜ ਭਗਤ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਿੱਤਰਤਾ ਮੁਗ਼ਲ ਸਮਰਾਜ ਲਈ ਉਪਯੋਗੀ ਸਿੱਧ ਹੋਈ। ਉਹ ਆਪਣਾ ਖੂਨ ਵਹਾ ਕੇ ਮੁਗ਼ਲ ਸਮਰਾਜ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਅਕਬਰ ਨੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਰੱਖਣ ਦੀ ਨੀਤੀ ਨਾਲ ਕਈ ਰਾਜਪੂਤ ਰਾਜਾ ਨਾਲ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸੰਬੰਧ ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ ਤੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖੇ। ਅਕਬਰ ਨੇ ਜੈਪੁਰ ਦੇ ਰਾਜਾ ਬਿਹਾਰੀਮਲ ਦੀ ਵੱਡੀ ਪੁੱਤਰੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬੀਕਾਨੇਰ ਅਤੇ ਜੈਸਲਮੇਰ ਦੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦੀਆਂ ਰਾਜਕੁਮਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਵਿਆਹ ਕੀਤੇ। ਸਾਰੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਰਾਜਾ ਨੇ ਅਕਬਰ ਦੀ ਰਾਜਪੂਤ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਮੇਵਾੜ ਦੇ ਰਾਜਾ ਨੇ ਅਕਬਰ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਵਿਦਰੋਹ ਕੀਤਾ। ਮੇਵਾੜ ਹੀ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਅਕਬਰ ਦੇ ਗਠਬੰਧਨ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਅਕਬਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿ ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨਾਲ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ਅਕਬਰ ਵਲੋਂ ਮੇਵਾੜ ਪ੍ਰਤੀ ਹਥਿਆਰ ਚੁਕਣੇ ਪਏ ਤੇ ਤਿੰਨ ਸਾਲਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਅਕਬਰ ਨੇ ਚਿਤੌੜ, ਜੋਧਪੁਰ, ਬੀਕਾਨੇਰ, ਜੈਸਲਮੇਰ, ਮੁਗ਼ਲ ਸਮਰਾਜ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਅਤੇ ਵਿਆਹ ਸੰਬੰਧ ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ। ਉਦੈ ਸਿੰਘ ਮੇਵਾੜ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਚਿਤੌੜ ਉੱਤੇ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਮਿਲੀ। ਉਦੈ ਸਿੰਘ ਅੰਦਰ ਅਕਬਰ ਨਾਲ ਯੁੱਧ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਹਸ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਜੈਸਲਮੇਰ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਦੌੜ ਗਿਆ। ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨੇ ਡੱਟ ਕੇ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਫਿਰ ਅਕਬਰ ਨੇ ਸੁਰੰਗ ਨੀਤੀ ਅਪਣਾਈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਰੰਗਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਸੁਰੰਗਾਂ ਰਾਹੀਂ ਗੋਲਾ ਬਾਰੂਦ ਲਿਆਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਸੀ ਤੇ ਇਹ ਸੁਰੰਗਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਿਲੇ ਦੀਆਂ ਕੰਧਾਂ ਉਠਾਈਆਂ ਚਾਹੀਆਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਈ ਰਾਜਪੂਤ ਇਹ ਯੁੱਧ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸੀ। ਪਰ ਕੁਝ ਕਰ ਨਹੀਂ ਸਕੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਨੇ ਚਿਤੌੜ ਉੱਤੇ ਵੀ ਅਧਿਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਜੋਧਪੁਰ ਦੇ ਰਾਜਪੂਤੀ ਰਾਜ ਮਲਦੇਵ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਚੰਦਰਸੇ ਨਗੋਰ ਵਿੱਚ ਅਕਬਰ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿੱਚ ਆਇਆ। ਪਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੇਰ ਤੱਕ ਮਿੱਤਰਤਾ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਤਾਂ ਉਹ ਅਕਬਰ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੋ ਗਿਆ। ਤਾਂ ਮੁਗ਼ਲਾਂ ਨੇ ਜੋਧਪੁਰ ਵਿਖੇ ਹਮਲਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਬੀਕਾਨੇਰ ਰਾਜਪੂਤੀ ਰਾਜਾਂ ਰਾਜ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਰਾਜ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਲਨਮਲ ਨੇ ਅਕਬਰ ਨੂੰ ਭੇਟ ਦੀ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣੀ ਪੁੱਤਰੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਅਕਬਰ ਨਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨੂੰ ਜਗੀਰਾਂ

ਜਗੀਰਦਾਰੀ ਪ੍ਰਥਾ ਮੁਗਲ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੀ ਇੱਕ ਅਤਿਅੰਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੰਸਥਾ ਸੀ। ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਨੀਂਹ ਅਕਬਰ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਰੱਖੀ ਗਈ ਸੀ। ਪਰ ਮਹਾਰਾਜਾਂ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਜਾਂ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਜਟਿਲ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਿਆ। ਇਹ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖ ਕੇ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਪਹਿਲਾਂ, ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਦੁਆਰਾ ਸਾਮਰਾਜ ਦੇ ਲਈ ਕੁਸ਼ਲ ਅਤੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸੇਵਾਵਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਦੂਸਰਾਂ, ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਕਾਰਨ ਸਾਮਰਾਜ ਨੂੰ ਭੂਮੀ ਲਗਾਨ ਵਸੂਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਕਾਨੂੰਨ ਵਿਵਸਥਾ ਬਣਾਏ ਰੱਖਣ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਮਿਲਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁਗਲ ਸਮਰਾਟ ਅਕਬਰ ਵੱਲੋਂ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨੂੰ ਕਈ ਜਾਗੀਰਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਜੇ ਮਨਸਬਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨਕਦ ਤਕਖਾਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਸਨ ਨੂੰ ਨਕਦੀ ਅਤੇ ਜੇ ਨਕਦ ਤਨਖਾਹ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾਂ ਜਗੀਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਾਗੀਰਦਾਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਕਬਰ ਵੱਲੋਂ ਜਗੀਰਾਂ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਜੋ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ

1. **ਤਨਖਾਹ-ਏ-ਜਾਗੀਰ:-** ਇਹ ਉਹ ਜਾਗੀਰ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਨਸਬਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਤਨਖਾਹ ਦੇ ਬਦਲੇ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਗੀਰ-ਏ-ਤਨਖਾਹ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

2. **ਮਸ਼ਰੂਤ-ਏ-ਜਾਗੀਰ:-** ਇਹ ਉਹ ਜਾਗੀਰ ਜਿਹੜੀਆਂ ਮਨਸਬਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸ਼ਰਤ ਤੇ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਕਿਸੇ ਅਜਿਹੇ ਸਥਾਨ ਤੇ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਉਸਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਸੈਨਾਂ ਕੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਵਾਧੂ ਖਰਚ ਦੇ ਲਈ ਮਸ਼ਰੂਤ ਜਾਗੀਰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਹੋਣ ਤੇ ਮਸ਼ਰੂਤ ਜਾਗੀਰ ਨੂੰ ਵਾਪਿਸ ਲੈ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

3. **ਵਤਨ ਜਗੀਰ:-** ਇਹ ਉਹ ਜਾਗੀਰ ਸਨ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਦਲੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਜਾਗੀਰਾਂ ਜਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਾਬਕਾਂ ਸੁੰਤਰਤ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੇ ਮੁਗਲਾਂ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਪੁਰਾਣੇ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਵਤਨ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਨਾਲ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਵਤਨ ਜਾਗੀਰਾਂ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਜੱਦੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ

14 **ਇਨਾਮ ਜਾਗੀਰਾ** -ਇਹ ਉਹ ਜਾਗੀਰ ਸਨ ਜੋ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਦੁਆਰਾ ਮੁਗਲ ਸਾਮਰਾਜ ਨੂੰ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਬਦਲੇ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਜਾਗੀਰ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਮੂਰਤ ਜਾਂ ਸੂਰਤ ਕਰਤਵੱਤ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਅਕਬਰ ਅਧੀਨ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀਆਂ

ਅਕਬਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਾਜਪੂਤ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਰਾਜਪੂਤ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉੱਚ ਸਰਕਾਰੀ ਪਦਵੀਆਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਤੇ ਰਾਜਪੂਤ ਲੋਕ ਯੁੱਧਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰੁੱਝੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਪਦ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਦਰਜੇ ਮਿਲੇ। ਜਿਹੜੇ ਸਰਕਾਰ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨੂੰ ਪਦਵੀਆਂ ਮਿਲੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਰਾਜਾ ਭਗਵਾਨ ਦਾਸ, ਮਾਨ ਸਿੰਘ, ਭੀਮਸੈਨ, ਰਾਇ ਸਿੰਘ ਤੇ ਟੋਡਰਮਲ ਆਦਿ। ਇਹਨਾਂ ਕੋਲ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੈਨਿਕ ਅਤੇ ਪਦਵੀਆਂ ਸਨ। ਭਾਵੇਂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਖਿਆ ਕੋਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਅਕਬਰ ਦੇ ਦੇਸਤਾਨਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦਾ ਚਿੰਨ੍ਹ ਹੈ।

ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਲਈ ਕਲਾ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ

ਅਕਬਰ ਨੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨੂੰ ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਤੌਰ ਨੇੜੇ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਇੱਕ ਸੂਚਿਤ ,ਕਲਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀ। ਅਕਬਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਮਰਾਜ ਵਿੱਚ ਮੁਸਲਿਮ ਕਲਾਂ ਕਈ ਤਾਂ ਕਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤੇ। ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਕਈ ਭਾਵਨਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਰਵਾਈ। ਜੋ ਕਿ ਮੁਗਲ ਸਾਮਰਾਜ ਅਧੀਨ ਕਲਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਖ਼ਾਸ ਨਮੂਨਾ ਹੈ ਉਹ ਫਤਿਹਪੁਰ ਸੀਕਰੀ ਦਾ ਭਵਨ ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਹੈ। ਕਈ ਰਾਜਪੂਤ

ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਅਕਬਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਜਗਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ-ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਨੂੰ ਦੇ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ। ਰਾਜਸਥਾਨੀ ਤੇ ਪਹਾੜੀ। ਜਿਵੇਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾ ਤੋਂ ਉਦੇਸ਼ ਮਿਲਦੇ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜਸਥਾਨੀ ਸਮੂਹ, ਜਿਸਨੂੰ ਜੈਪੁਰੀ ਕਲਮਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਰਾਜਸਥਾਨ ਰਾਜ ਤੇ ਬਦੇਲਖੰਡ, ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਸ਼ੈਲੀ ਹੈ। ਇਸ ਚਿੱਤਰਕਾਰੀ ਦੇ ਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰ ਜੈਪੁਰ, ਬੀਕਾਨੇਰ, ਉਦੈਪੁਰ ਇਹ ਰਾਜਪੂਤ ਦਰਬਾਰ ਸੀ। ਦੂਸਰਾਂ ਸਮੂਹ ਪਹਾੜੀ ਇਹ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਿਵਾਲਿਕ ਪਹਾੜੀਆਂ ਦੇ ਸਥਿਤ ਸਥਾਨ ਜੰਮੂ, ਨੂਰਪੁਰ, ਕਾਂਗੜਾਂ ਹਰਿਪੁਰ ਆਦਿ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਕਲਾਂ ਦੇ ਸਥਾਨ ਗਮਨ, ਚੰਬਾ, ਕੁੱਲੂ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਸੀ। ਮੁਗਲ ਸਮਰਾਜ ਦੀ ਸਰਕਾਰੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਦਰਬਾਰੀ ਚਿੱਤਰਕਲਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਦਰਬਾਰ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਰੂਪ ਦੀ ਬਹੁਤਲਾਂ ਹੈ। ਜਦਕਿ ਰਾਜਪੂਤ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿੱਚ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਉਮੀਦ ਸੀ। ਇਸ ਸ਼ੈਲੀ ਦਾ ਅਜੰਡਾਂ ਤੇ ਵਾਗਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਦੇ ਮਹਾਨ ਕਲਾ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਅਕਬਰ ਨੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਕਲਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਮੁਸਲਿਮ ਕਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸੰਯੁਕਤਾਂ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਹੋਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਬਣਾਈ। ਅਕਬਰ ਨੇ ਰਾਜਪੂਤ ਕਲਾਂ ਲਈ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਕੇ ਮੁਗਲਾਂ ਸਮਰਾਜ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ।

ਧਾਰਮਿਕ ਉਦਾਰਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ

ਡਾ. ਸਤੀਸ਼ ਚੰਦਰ ਅਕਬਰ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੰਨਦੇ ਸਨ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਅਕਬਰ ਦੀ ਰਾਜਪੂਤ ਨੀਤੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਉਸਦੀ ਆਪਣੀ ਧਾਰਮਿਕ ਨੀਤੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਜੋ ਧਰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਭੇਦਭਾਵ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਅਕਬਰ ਨੇ ਧਰਮ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨੂੰ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਜਪੂਤ ਨੂੰ ਸਮਾਨਤਾਂ ਮਿਲੀ। ਅਕਬਰ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਰਤੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਮਰਾਟ ਜੀ ਜਿਸਨੇ ਧਾਰਮਿਕ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਨੂੰ ਮਿਟਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਜਾਤ ਨੂੰ ਇੱਕ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸੂਤਰ ਵਿੱਚ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਨੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨੂੰ ਧਾਰਮਿਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਸਮਾਨ ਰੱਖਣ ਲਈ ਮੁਗਲ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਹੌਲੀ, ਦੁਸ਼ਹਿਰਾਂ, ਦੀਵਾਲੀ ਆਦਿ ਤਿਉਹਾਰ ਮਨਾਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ। ਅਕਬਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੁਗਲ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਰਾਜਪੂਤ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣਾ ਕਾਫੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅਕਬਰ ਨੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸਮਾਜਿਕ ਬੁਰਾਇਆਂ ਕਿਵੇਂ ਬਾਲ ਵਿਆਹ, ਸਤੀ ਪ੍ਰਥਾ ਤੇ ਲੜਕੀ ਦੇ ਜਨਮ ਤੇ ਹੋਣ ਤੇ ਅਭਿਸ਼ਾਪ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਤੇ ਜਨਮ ਲੈਣ ਤੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਆਦਿ ਬੁਰਾਇਆਂ ਵਿਰੁਧ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਈ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਬੁਰਾਇਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਰੋਕ ਲਗਾਈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਕਬਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਧਾਰਮਿਕ ਨੀਤੀ ਦੁਆਰਾ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਅਧੀਨ ਕਰਨ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਕਬਰ ਦੀ ਧਾਰਮਿਕ ਨੀਤੀ ਨਾਲ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਨਤਾ ਮਿਲੀ ਇਸ ਧਾਰਮਿਕ ਉਦਾਰ ਨੀਤੀ ਨਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਕਬਰ ਜਿਵੇਂ ਰਾਜਪੂਤ ਵਿੱਚ ਉਸਦਾ ਜਨਮ ਹੋਣ, ਮੁਸਲਿਮ ਵਿਦਵਾਨ ਜਾਂ ਉਸ ਉੱਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਰਾਜਪੂਤ ਪਤਨੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਆਦਿ ਸੀ। ਭੂਗੋਲਿਕ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਤੇ ਅਧਿਕਾਰ ਅਕਬਰ ਦਾ ਰਾਜਪੂਤ ਤੇ ਅਧਿਕਾਰ ਭੂਗੋਲਿਕ ਸਥਿਤੀ ਕਰਕੇ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ। ਭੂਗੋਲਿਕ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਰਾਜਸਥਾਨ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ ਸਥਿਤ ਸੀ। ਜੇ ਦੱਖਣ ਪੱਛਮ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਸੀ। ਤੇ ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਤੇ ਅਕਬਰ ਦੇ ਪੱਖੇ ਇਸਤੇ ਮੁਗਲ ਸਮਰਾਜ ਦੇ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰਾਜਸਥਾਨ ਲਗਦੇ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਤੇ ਅਧਿਕਾਰ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਮੁਗਲ ਸਮਰਾਜ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਕੀਤਾ। ਅਕਬਰ ਦੀ ਰਾਜਪੂਤ ਨੀਤੀ ਜੋ ਕਿ ਬਹੁਤ ਧਨੀ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਧਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਲਕਿ ਉਸਦੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਨੀਤੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦਾ ਸਹਿਯੋਗ ਮਿਲੀਆ। ਅਕਬਰ ਨੇ ਹੋਲੀ ਹੋਲੀ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਤੇ ਦੱਖਣ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਮੁਗਲ ਸਮਰਾਜ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਕੀਤਾ ਮੁੱਖ ਸਥਾਨ ਮੇਵਾੜ, ਚਿਤੌੜ, ਕੰਧਾਰ, ਜੰਮੂ, ਮਾਲਵਾ ਆਦਿ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ।

ਜੱਜੀਆਂ ਕਰ

ਮੁਗਲ ਸਮਰਾਜ ਵਿੱਚ ਆਮਦਨ ਦੀ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਕਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ। ਜੋ ਕਿ ਜਹਾਂਗੀਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਨੀਤੀ ਜੱਜੀਆਂ ਕਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਇਹ ਕਰ ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੇ ਰਾਜਪੂਤ ਤੇ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜੋ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਭੂਮੀ ਦੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਕਰ ਵਸੂਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਭੂਮੀ ਦੀ ਪੈਮਾਇਸ਼ ਵਜੋਂ ਲਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜਗੀਰ ਭੂਮੀ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਤੇ ਮੁਤਾਬਿਕ ਕਰ ਲਿਆ

ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਇਸਨੂੰ ਜੱਜੀਆਂ ਕਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਅਕਬਰ ਨੇ ਇਸ ਕਰ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਅਕਬਰ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਬੰਦ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ। ਤੇ ਕਰ ਬੰਦ ਹੋਣ ਨਾਲ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ। ਜਜੀਆਂ ਕਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਤੋਂ ਲਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਾਹਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਕੋਲੋਂ ਇਹ ਕਰ ਵਸੂਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਕਰ ਮੁਸਲਿਮ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਰਾਜ ਤੇ ਸੈਨਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਇਹ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਕੁੱਝ ਰਾਜ ਦੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਵਸੂਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਕਬਰ ਨੇ ਰਾਜਪੂਤ ਨਾਲ ਮਿੱਤਰਤਾ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਏ ਤੇ ਵਿਆਹ ਸੰਬੰਧ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਅਕਬਰ ਦੇ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਤੇ ਕੁਝ ਤਾਂ ਅਸਰ ਹੋਣਾ ਹੀ ਸੀ ਤਾਂ ਰਾਜਪੂਤ ਮੁਤਾਬਿਕ ਅਕਬਰ ਨੇ ਕਦਮ ਉਠਾਇਆਂ ਤਾਂ ਜਜੀਆਂ ਕਰ ਬੰਦ ਕਰਵਾਇਆਂ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਜਜੀਆਂ ਕਰ ਮੁਗਲ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸਾਧਨ ਸੀ ਪਰ ਅਕਬਰ ਨੇ ਇਸਦੀ ਕੋਈ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਤੇ ਸਾਰੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਇਸ ਕਰ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਰਾਜਪੂਤ ਨੀਤੀ ਕਾਰਨ ਅਕਬਰ ਨੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਸਮਰਾਜ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ ਕੀਤਾ।

ਸਿੱਟਾ

ਅਕਬਰ ਦਾ ਰਾਜਪੂਤ ਨੀਤੀ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਨਾਲ ਮਿੱਤਰਤਾਪੂਰਵਕ ਸੰਬੰਧ ਨਾਲ ਭਾਰਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਕਾਫੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਾਬਿਤ ਹੋਈਆਂ। ਅੰਬਰ, ਬੀਕਾਨੇਰ, ਜੈਸਲਮੇਰ, ਮੇਵਾੜ, ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਸਾਰੇ ਰਾਜਪੂਤ ਨੇ ਮੁਗਲਾਂ ਦੀ ਅਧੀਨਤਾ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ। ਅਕਬਰ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਸਮਾਰਾਜ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਤੇ ਰਾਜਪੂਤ ਰਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਸੰਬੰਧ ਕਾਇਮ ਕਰਕੇ ਰਾਜਪੂਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਮੁਗਲ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਉੱਚੇ ਅਹੁਦੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ। ਵੱਡੀਆਂ ਜਗੀਰਾਂ ਤੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿੱਚ ਸਨਮਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਰਾਜਪੂਤਾਂ ਦਾ ਰਣਥੋਭਰ ਰਾਜ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਿਲਾ ਸੀ ਅਕਬਰ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਮਰਾਜ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਿਆ। ਅਕਬਰ ਜਦੋਂ ਰਾਜਪੂਤ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਨਾਲ ਸੰਧੀ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਮੁਗਲ ਸਮਰਾਜ ਦੀ ਅਧੀਨਤਾ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਤਾਂ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਤੇ ਇੱਜ਼ਤ ਦੇ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁਗਲ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰ ਅਹੁਦਿਆਂ ਤੇ ਬਿਠਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸਰਦਾਰਾਂ ਤੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਤੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਕਬਰ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਅਨੇਕ ਰਾਜਪੂਤ ਸੈਨਿਕ ਅਤੇ ਉੱਚੇ ਅਸੈਨਿਕ ਵਿਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਫੀ ਸੰਖਿਆ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਉੱਚੇ ਉੱਚੇ ਪਦਾਂ ਤੇ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਇਹਨਾਂ ਰਾਜਪੂਤ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੇ ਅਕਬਰ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਯੋਗਤਾ ਅਤੇ ਸਵਾਮੀ ਭਗਤੀ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਸਦੀਆਂ ਉਮੀਦਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ। ਅਕਬਰ ਦੇ ਸ਼ਾਸਨ ਕਾਲ ਵਿੱਚ ਭਗਵਾਨ ਦਾਸ, ਰਾਜਾ ਮਾਨ ਸਿੰਘ, ਬੀਰਬਲ ਅਤੇ ਟੋਡਰਮਲ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਨੂੰ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਅਕਬਰ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਹਿੰਦੂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਵਧੀਆ ਹਿੰਦੂ-ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ ਜਿਸਨੂੰ ਅਨੇਕ ਅਰਥਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਸੁਨਹਿਰੀ ਉਪਲਬੱਧੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਾ ਯੋਗ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਕਬਰ ਦੀ ਰਾਜਪੂਤ ਨੀਤੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

REFERENCES

1. History of India 1000+1707
2. +1 M.S Mann History Of India
3. History Of India B.A 1st by Mrs. Paul
4. Muslim Kalin Bharat by V.D Mahajan
5. History Of India 1526-1947 by S. Gajrani
6. History Of Medieval India B.A part 1 by S.P Sabharwal
7. Medieval India of History by Dr. Vipan Biharai
Sinha.
8. India of Social and Economic History P.N Chopra, B.N Puri.
9. Medieval India by V.D Mahajan.
10. 10. Medieval Society, Religion Art by Pro. Harful Singh.